

POETICKÝ ROZMĚR „BAREVNÝCH“ POHÁDEK MAJI

DĀLGĀČEVOVÉ A DANIELY FISCHEROVÉ

Martina Salhiová

Ústav české literatury a knihovnictví

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, Česká republika

Tento článek se zabývá srovnáním dvou pohádkových textů: *Duhové pohádky* (2012) české autorky Daniely Fischerové a *Пѣстри приказалки* (*Pestré pohádky*, 2008) bulharské spisovatelky Maji Dālgāčevové, které kromě estetického cíle nesou stejné didaktické poslání – přiblížit základní barevnou škálu předškolnímu recipientovi. Obě autorky se snaží v dětech probudit cit pro barevné vnímání za pomoci básně v próze, nebo propojením prozaického pohádkového textu s lyrickou básní.

Klíčová slova: autorská pohádka; rýmovaná pohádka; Daniela Fischerová; Maja Dālgāčevová

This article deals with a comparison of two fairy tale texts: *Duhové pohádky* (*Rainbow Fairy Tales*, 2012) by Czech author Daniela Fischerová and *Пѣстри приказалки* (*Colourful Tales*, 2008) by Bulgarian writer Maya Dālgācheva, the texts are the vehicle of aesthetic goals and also of didactic ones: bringing the basic colour range to the pre-primary recipient. Both authors try to awaken children's colour perception by using prose poems or by linking prosaic fairy tales with lyrical poems.

Keywords: author fairy tale; rhymed fairy tale; Daniela Fischerová; Maya Dālgācheva

V každém z nás je zakotvena touha probudit se do barevného radostného světa, bojovat proti samotě a nudě, proti všednosti a bezbarvosti okolního prostředí, chuť tvořit a měnit vše k lepšímu. V tomto duchu se nesou dva soubory pohádek o barvách – *Пѣстри приказалки* (*Pestré pohádky*)¹ – Мая Дѣлгѣчева (Maji Dālgāčevové)² a *Duhové pohádky* Daniely Fischerové³, ve

¹ Překlady v závorkách – Martina Salhiová.

² Bulharská spisovatelka Maja Dālgāčevová (1967) píše jednak básně pro dospělé čtenáře např. *Семки от ябълката* (*Jablečná semínka*, 2000), jednak pohádky pro děti: *Слон и чадър* (*Slon a deštník*, 1999), *Коледните чудеса* (*Vánoční kouzla*, 2008), *Приказки от Оная гора*, (*Pohádky z tamtoho lesa*, 2012) atd. Podle jejích textů bylo složeno velké množství dětských písní, z nichž některé jsou v učebnicích hudební výchovy pro první stupeň základních škol. V současné době působí jako redaktorka internetové rubriky Dětský koutek v LiterNetu.

³ Česká spisovatelka a dramatička Daniela Fischerová (1948) patří k literárně všestranným autorům, píše divadelní i rozhlasové hry (např. za komunismu zakázaná hra *Hodina mezi psem a vlkem* z roku 1979), povídky (detektivní povídky *Sváteční vraždy* z roku 2013), romány, aforismy, dále se podílí na tvorbě scénářů krátkých, animovaných a celovečerních filmů a učebnic pro děti a mládež. Od poloviny 70. let se věnuje především básnické a prozaické

kterých do fiktivního pohádkového světa proniká nejen kouzelný, ale zároveň lyrický prvek.

Od data vzniku je dělí téměř dvacet let, přesto mají mnoho společného. Tento článek je zaměřen na hledání paralel a analogií v obou souborech sedmi autorských pohádek. Protože jde o díla geneticky nijak nesouvisející, bude použito komparační analýzy historickotypologické. Oba soubory byly vytvořeny v podobném pojetí, přestože se jedná o tvorbu dvou zcela rozdílných slovanských spisovatelek. Díla byla vybrána především kvůli svému originálnímu zpracování tématu barev pomocí několika žánrů dětské literatury: epické pohádky, lyrické básně a lyrizovaného textu, které jsou do různé míry zastoupeny v obou souborech.

Pohádky D. Fischerové byly poprvé vydány v roce 1982 v edici Ilustrované sešity nakladatelství Panorama (ilustrovala Eva Šedivá), později vyšly v roce 2002 a 2012 v nakladatelství Meander v edici Modrý slon, která se zaměřuje na původní i překladovou pohádkovou tvorbu pro děti. Pohádky M. Dälgäčevové byly prezentovány poprvé v roce 2001 v kratším souboru pod názvem *Цветни приказалки (Barevné pohádenky)* na internetových stránkách LiterNetu. Knižně byly vydány v rozšířeném souboru v roce 2008 v plovdivském nakladatelství „Жанет 45“ (ŽANET 45) s ilustracemi Kapky Kănevové (Капка Кънева).

Jedním ze společných rysů obou knih je poetizace a lyrizace pohádkových příběhů, jejich propojení s poezií přímo v pohádkovém textu nebo pomocí doprovodných lyrických básní o jednotlivých barvách, které jsou založeny na impresi a na asociativním řetězci. Některé texty jsou filozoficky rozjímavé, jiné zachycují životní ponaučení a jemnou moralitu, do kontrastu kladou důraz na pocit osamění, smutku, nudy a radost ze hry, tvůrčí aktivitu a činorodé přetváření blízkého světa.

Výběr barev je odlišný, obě autorky však byly shodně inspirovány čtyřmi základními barvami (viz Ostwaldův barevný kruh): červenou (totožné asociace s rudými vlčími máky), zelenou (asociace se zelenou trávou a dalšími rostlinami), žlutou (asociace s teplými ročními obdobími jarem a létem) a modrou (asociace s podvečerem, hvězdným nebem a mořem). D. Fischerová se věnovala i černé barvě (noc, tma i oxymóron černý oheň) a bílé barvě (závěj sněhu, mlha, kostka cukru). Napsala sedm pohádek a stejný počet básní, které mají symbolicky reprezentovat jednotlivé složky duhy, přestože jim přesně škálově neodpovídají. Malí čtenáři jsou vyzýváni v návodné závěrečné básni k činorodé aktivitě, mají si vytvořit vlastní barvy duhy:

Básnička o duze
 Mrholí a voní vzduch
 Vezmi sedm různých tuh
 Namaluj si sedm pruhů
 sedm pruhů do půlkruhu
 sedm barev sedm stuh
 A máš na obrázku duhu!
 Nejduhovatější duhu
 ze všech duhovatých duh

(Fischerová 2012: 49)

M. Dälgäčevová si navíc vybrala šedou barvu v negativním významu (malá šedá přání ubíjející velké sny), růžovou (symbolizující kouzelný dětský svět) a světle fialovou barvu (asociace zdánlivě nevinné barvy s křivolakými cestami, stíny).

Autorským záměrem bylo přiblížit jednotlivé barvy dětskému recipientovi pomocí pohádkového příběhu, básně v próze, či lyrické básně. Fantaskní časoprostor připomínající báji o stvoření světa, který byl původně velmi fádni a smutný, naprosto bezbarvý a beztvarý: „*Na bezbarvé jabloni visela bezbarvá jablka a bezbarvá jablka měla úplně bezbarvou chuť*“ (Fischerová 2012: 9). Pro malé dítě jsou to dva nepředstavitelné pojmy – bezbarvost a beztvarost, a proto se obě autorky snaží o dobarvení a oživení okolního světa pomocí bezprostředních dojmů, které v nás barvy vyvolávají.

Rozpoznávání základních barev je důležitým prvkem raného dětství. Čeština i bulharština disponují jedenácti jednoslovnými pojmenováními základních barev (které se vybaví každému mluvčímu, je-li tázán na výčet barev). M. Dälgäčevová zahrnuje do souboru i jednu barvu, která se do základní sady běžně neřadí (patří mezi tzv. mezilehlé barvy na Ostwaldově barevném kruhu) – světle fialovou (лилава)⁴. Metaforicky ji pojí s rozplýváním nočního snu a probuzením se do reality.

V tvorbě pro děti a mládež se dominantní a zastřešující estetická funkce běžně prolíná s funkcí formativní (didaktickou) a poznávací (kognitivní, racionální, edukativní) (Zíková 2011: 259). Tzv. pomocná či návodná literatura je v současné české i bulharské tvorbě bohatě zastoupena (např. Ivona Březinová, Daniela Krolupperová, Angel Wagenstein, Vesela

⁴ Nově je v angličtině i tato barva společně s tyrkysovou zařazena mezi základní jednoslovné barvy (Aron 2015).

Flamburariová). Také D. Fischerová a M. Dălgăčevová sledují poznávací a edukační cíle s ohledem na věk dětských recipientů a napomáhají socializaci dítěte. Jejich pohádky o barvách jsou zacíleny na předčtenáře a na nejmladší kategorii čtenářů, v závěru se vyznačují jemnou výchovnou pointou (např. usilovná snaha Slunka o napravení chyby, kterou způsobilo svou pýchou), ale i o hlubší filozofickou myšlenku (malá inkoustová kapka nese ve své paměti vzpomínku na bezedný modrý oceán). Odehrávají se ve fikčním světě, který je velmi blízký reálnému světu malého dítěte, zdůrazňují vzájemnou propojenost v přírodě, která připomíná rodinné, kamarádké a společenské vztahy (slunce dlaněmi hladí pole, aby úroda uzrála). Čtenáři v nich objevují kouzlo mateřského jazyka, jsou podněcováni ke kreativní práci se slovem a větou pomocí vnitřního verše, kterého využívá v pohádkách M. Dălgăčevová: „*O, не! Не искам вече да се чудя! Копнея в цветен свят да се събудя! А сивотата... Нека сивотата да съществува, ала само във мъглата!*“ (Дългъчева 2008: 5).

V pohádkové knize *Duhové pohádky* je ústřední zápletkou čínorodý postoj Slunce k okolnímu nedokonalému světu. Antropomorfizací neživého prostoru je dosaženo laskavého pohledu na svět bezprostředně obklopující malé dítě. Slunce se chová jako demiurg, ale není absolutně vševědoucí a mocné. Chybuje, a tím je podobné malému dítě, když se učí novou dovednost nebo poznává nové vztahy:

A unuděně plulo tam a zpátky, (kurzíva moje – MS)

unuděně tam a namíchnutě zpátky,
namíchnutě tam a nakvašeně zpátky,
nakvašeně tam a otráveně zpátky...
Mělo dlouhou chvíli a svět ho netěšil.
(Fischerová 2012: 9)

Jedná se o knihu seriálového typu, jednotlivé příběhy jsou samostatné, spojené hlavní postavou tvořivým Slunkem a jeho pozemskými a nebeskými přáteli i soupeři (hvězdná bludice, Měsíc, Vítr, Zahrada, vzdorovitý javor, mlsná třešeň, motýli). Na konci zavládne mezi nebem a zemí přátelská atmosféra, obnoví se harmonické vztahy, které byly malým nedorozuměním narušeny. Ve všech pohádkách je kladen důraz na vnitřní etický řád a na závěrečné jemné ponaučení pro všechny zúčastněné strany.

Každá pohádka je pojmenována podle určité barvy, ale nese i podnázev charakterizující

zápletku (např. *Černá pohádka: Jak se měsíc urazil*). Zároveň je doprovázena celostránkovou ilustrací, která jednotlivé pohádky uvádí. Pohádky mají jednotnou strukturu, po vyřešení problému následuje závěr s etiologickým ponaučením: „*A tak vznikli motýlové a tak vznikly pihy. A tak vznikla legrace, a to je moc dobře, protože s ní je prostě legrace. Slunko se smálo skrze slzy a na bláznivém aprílovém nebi svítila duha jako pevný most*“ (Fischerová 2012: 47). Jemná moralita v závěru pohádek se vysmívá nectností (lenosti, lhaní, neposlušnosti), zkostrbatělosti pravidel (udělat si z někoho apríl), falešné pýše (vznik soucitu na světě), zdůrazňuje nejdůležitější vztahy v životě dítěte (ochranu, péči, důvěru, lásku, soucit, dohodu mezi přáteli).

Za pohádkami následují krátké lyrické básně o jednotlivých barvách a o duze. Jsou postaveny na asociacích, které běžně vyjadřují vjemy, nálady, pocity, dovednosti a znalosti malého dítěte (vůně vzduchu, dýchání světa, mizení kostky cukru, malování duhy), např. *Básnička o černé*:

Černá – to je tajemství
 V černé noci všechno spí
 Černé větry černě vanou
 černé ohně černě planou
 bludičky jdou na čekanou
 do černé tmy na scestí
 Sen už vchází tajnou branou
 Dobrou noc a nashledanou
 Ať se vám zdá o štěstí

(Fischerová 2012: 19)

M. Dálgáčevová napsala pohádkové básně v próze, ve kterých je využit hravý, asociativní a imaginativní typ poezie s nepravidelným vnitřním rýmem: „*The text does not follow the traditional model of fairy tales and actually is reminiscent of playful and poetic impressions, inspirated by the colour around us and in our pure imagination*“ (Stoeva, ed. 2016: 14). Názvy barev a z nich odvozená slova (např. šedá, šed'oučký, zešedivěl, šed') jsou prostorově a barevně vyčleněny z textu, graficky odlišeny různým typem i velikostí písma. Vizuálně je kontakt s jednotlivými barvami velmi výrazný, celá dvojstrana s pohádkou je zbarvena podle příslušného názvu a doplněna kolážemi K. Kānevové.

Soubor se skládá ze sedmi textů, pro něž je zastřešující první pohádka-báseň pod názvem *Cuva* (*Šedá*), jež popisuje, co by se stalo, kdyby svět zůstal šedý, bez barev (šedá tráva, šedé květy i stromy), bez rozmanitých zvuků (na rozdíl od šedé kohoutí písňe) a vůní (oproti šedému a štiplavému kouři). Zároveň však symbolicky zdůrazňuje významnou roli dětské fantazie v kouzelném světě pohádek, který není nikdy jednotvárný a bezbarvý. Jaká by byla asi Šedá karkulka, šedá sukně Popelky, Sněhurka s tvářemi šedými jako prach, princezna spící na šedém hrachovém zrnku? Pohádka vyznívá jako protest proti malým šedým přáním, která utlačují ta velká – povznášející celé lidstvo. Zde je na rozdíl od pohádek D. Fischerové mlha pojena s šedou barvou – je popisována jako něco bezbarvého, vlezlého a protivného. V dalších pohádkách autorka představuje mlhu v jiném významu. Svět, který se noří do růžové barvy, má zvláštní pozitivní schopnost smát se a být šťastný.

Pohádky *Червена* (*Červená*) a *Жълта* (*Žlutá*) se nesou v duchu bezprostřední radostné imprese, kterou tyto teplé barvy vyvolávají. Rozkvetlá zeměkoule se podobá základu života – žlutku: „*И се завърта земята във кръг - жълта, подобна на пресен жълтък...*“ (Дългъчева 2008: 10). Červená asociuje ráno – vznik nového dne (puklý meloun) i konec dne – západ slunce (stařec s červeným vousem). Nový den se chová jako neposedné dítě, všude poskakuje a zanechává za sebou červené stopy: máky, rudé jahody, šípky a maliny. Žlutá je především spojena s barvou slunce, které barví okolní svět, na svůj žlutý obrázek dopíše nápis léto. Obě pohádky přinášejí nejrozmanitější asociace a přirovnání z rostlinného a živočišného světa (žlutá – petrkliče, pryskyřníky, vrabčí zobáček, dětské kudrliny, červená – čepička moudrého datla, liščí ocas).

Pohádka *Зелена* (*Zelená*) se od předchozích velmi liší. Jedná se o epickou pohádku, v níž je hlavním hrdinou malý zelený brouček. Co se však stane, když se mu splní marnivé přání? Poznává tvrdou realitu života v přírodě, ve které je potravou pro mlsné straky: „*Едно зелено буболече замисли се и тъжно рече: – От кой така е наредено – като трева да съм зелено? Костюмът ми по мярка шит е, пък не изпъква сред тревите! Изглеждам, сякаш съм невидим... – изхлипа то с гласец обиден. – Ех, как мечтая за блестящ, сияещ отдалече плащ!!!*“ (Дългъчева 2008: 12). Poznává, že ztratil to nejcennější, zbývá ještě jedna naděje – snít zelený sen.

Pohádka *Модра* (*Синя*) přináší příběh uchovaný v deskách jako vzpomínku malé inkoustové kapky, která i přes svou nepatrnost dokáže vyprávět příběh o nekonečném oceánu, ve

kterém zní modré pohádky: „*Нейде в бездънния син океан синя медуза шие юрган и го бродира с морски звезди, та като звездно небе да блести...После пощипва по сините бузки своите палави сини медузки и ги приспива с две раковини, дето припяват приказки сини...*“ (Дългъчева 2008: 16). Malý recipient si nakonec pokládá otázku: Kdo je tedy nejmodřejší velikán?

Pohádky *Розова (Růžová)* a *Лулава (Šeříková)* stojí v protikladu. Růžová přináší pohled malého dítěte na okolní svět nezatížený problémy, spěchem a stresem. Svět, nad kterým přelétává růžová včela a zanechává v něm kapky růžového medu, se jeví jako něžně nasládlý. V harmonickém životě dítěte vše dostává jednotnou šťastnou barvu: růžovou navždy zůstane vzpomínka na vánoční stromek, ranní rosu, med, slunce, mlhu i déšť padající ve sladkých kapkách jako růžová šťáva. Je to vzpomínka na dětství strávené doma i u laskavé a pečující babičky.

Na rozdíl od šťastného, sladkého, měkkého a rozesmátého světa v poslední pohádce *Růžová* je svět popisován v horečnatém letním dusnu před přicházející velikou bouřkou. Negativní dojem je prostřídán dvěma asociacemi z rostlinné říše: levandulovým paloukem a šeříkem. Pocit klidu a ochlazení kontrastuje s přicházející vichřicí a krupobitím, šeřík voní a nedbá vichřice a oblaků, temných uspěchaným fialovým deštěm. Závěr pohádky je spojen s koncem bouře, stíny se rozplývají, laskavý soumrak je objímá a za okamžik z nich zbydou šeřík, levandule a fialový sen. Otázkou ovšem je, zda stíny odejdou, nebo se opět ve snu navrátí.

Texty obou autorek poutavě přibližují a zdůvěřňují dětský svět pomocí obrazové originality, nonsensu a absurdity, jazykových hříček (název pohádek M. Dälgäčevové obsahuje neologismus *приказалки*, který je možno přeložit jako *pohádenky*), vtipných point, četné aluzí na klasické pohádky (Šedá karkulka), dále je využito humorných zápletek (můry-kanimůry se mění pestré motýly). Texty obsahují značné množství metafor a přirovnání (Slunce – nafoukaná zlatá kobliha, Měsíc vypadal jako melounek, tenký jako stříbrný rohlíček, červený jako starý podzimní les).

Autorky vyzdvihují vnímavý vztah k přírodě (mimikry hmyzu, zrání ovoce) a k atmosférickým jevům (přicházející bouřka, vichřice, mlha, mrholení, déšť). Jsou založeny na impresi, náladovosti, často obsahují i nabádavou myšlenku (namalovat si vlastní duhu). Ve všech se uplatňují antropomorfační a poetizační tendence, zápletky a vyústění jsou často motivovány neskrývaným výchovným záměrem. Jednotlivé barvy často charakterizují části roku, tak jak je

intenzivně prožívá malé dítě, např. části dne (noc – černá, podvečer – modrá) nebo roční období a měsíce (jaro – zelená, žlutá, dozrávání třešňů – červená).

Kombinací autorské pohádky, lyrické poezie a básní v próze byla vytvořena přínosná díla, která velmi zdařile vyhovují potřebám předčtenářů a nejmladších čtenářů. Poznávání základních barev tak probíhá přirozeným a hravým způsobem za pomoci literatury, která klade velký důraz na estetickou hodnotu v tvorbě pro děti.

Bibliografie

Aron 2015: Aron, J. Lilac and turquoise are as basic as red and orange. New Scientist [online]. 2015. [quot. 2016-10-10]. <<https://www.newscientist.com/article/dn26913-lilac-and-turquoise-are-as-basic-as-red-and-orange/>>.

Fischerová 2012: Fischerová, D. Duhové pohádky. [3. vyd.]. Il. I. Šafránková. Praha: Meander, 2012.

Stoeva, ed. 2016: Stoeva, V. (ed.). Children's Books from Bulgaria: Contemporary Writers and Artists. Sofia: 2016. [online]. [quot. 2016-10-04]. Dostupné z: <<http://www.ndk.bg/data/uploads/gallery/Children'sBooksFronBg-D.pdf>>.

Zíková 2011: Zíková, J. Na rozhraní poznání a zábavy v tvorbě Daniely Krolupperové. In: Šubrtová, M. a kol. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990-2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 259-269.

Дългъчева 2008: Дългъчева, М. Пъстри приказалки. Ил. К. Канева. Пловдив: Жанет – 45, 2008.